

Text predstavuje poslednú kapitolu z Tylorovej knihy *Anthropology* z roku 1881. Umožňuje urobiť si predstavu o tom, v akej podobe bola antropológia založená a čo bolo predmetom jej skúmania, ako aj o spôsobe a metóde tohto výskumu.

EDWARD BURNETT TYLOR, ANTROPOLÓGIA

KAPITOLA XVI

SPOLOČNOSŤ

V správach o zločinoch, ktoré sa denne objavujú v novinách našej civilizovanej krajiny sa často vyskytujú také slová ako *divošská zúrivosť*, *barbarská krutosť*. Tieto dve slová znamenajú v bežnom rozhovore to najdivšie, najsurovšia a najkrutejšie správanie. Niet nijakých pochybností, že život menej civilizovaných ľudí sveta, *divochov* a *barbarov* je celkovo divší, surovší a krutejší ako náš život, avšak rozdiel medzi nami a nimi vôbec nespočíva v tomto. Ako dokázali predchádzajúce kapitoly, divošské a barbarské kmene často viac či menej verne predstavujú tie štádiá kultúry, ktorými kedysi dávno prešli naši vlastní predkovi, a ich zvyky a zákony nám často vysvetlia zmysel a dôvody našich vlastných zvykov a zákonov spôsobmi, ktoré by sme inak iba ťažko mohli odhadnúť. Malo by byť jasné, že na tomto mieste nemôžeme uviesť ani len zhrnutie zložitých systémov spoločnosti: všetko, čo môžeme urobiť, je poskytnúť čitateľovi niektoré z jej hlavných princípov v starodávnom a modernom živote.

Ludstvo nikdy nežilo iba ako bojujúca tlupa, každý sám pre seba. Spoločnosť sa vždy skladá z rodín alebo domácností, spojených navzájom pevnými putami, kontrolovanými pravidlami uzatvárania manželstva a povinnosťami rodiča a dieťaťa. Podoby týchto pravidiel a povinností však boli veľmi rozmanité. Manželstvá môžu byť voľným a dočasným spolením, alebo zväzkami, v ktorých môže mať manžel viac manželiek a manželka viacero manželov. Často je neľahké pochopiť rodinnú skupinu a jej spojenia v hrubom a starobyľom svete. Zdá sa nám samozrejmé uznávať rodinnú postupnosť v mužskej línii a v súčasnosti je to najjasnejšie vyjadrené tým, že syn preberá otcovo priezvisko. Avšak v nižších štádiách civilizácie mnohé kmene na Zemi považovali za samozrejmú opačnú predstavu. Vo väčšine austrálskych kmeňov patria deti do matkinho klanu, nie do otcovho – takže v domorodých konfliktoch sa otec a syn ustavične stretávajú ako prirodzení nepriatelia. Náčelníctvo sa často dedí v kráľovskej materinskej línii, ako napríklad u Načezov, ktorí mali svoje chrámy slnka v dnešnej Louisiane. Tento široko rozšírený zákon ženskej postupnosti, hlboko zakorenený

v dejinách spoločnosti, sa už natoľko stratil zo zreteľa starovekých civilizovaných národov, že keď si ho Hérodotos všimol u Lýkianov, ktorí preberali svoje mená od svojich matiek a svoje rodokmene odvodzovali výlučne zo ženskej strany, považoval to za zvláštny zvyk, ktorým sa odlišovali od všetkých ostatných ľudí. V divošskom a barbarkom svete napospol prevláda pravidlo, ktoré McLennan nazval exogamia alebo neženie sa, zakazujúce mužovi vziať si ženu zo svojho vlastného klanu – takýto čin je považovaný za zločin a môže byť potrestaný dokonca aj smrťou. Je to zvláštny kontrast k populárnej predstave, že divošský život nemá nijaké pravidlá, keď nachádzame austrálske kmene, v ktorých je každému mužovi určené oženiť sa do určitého klanu, ktorý je takpovediac jeho manželským klanom. Medzi Irokézmi Severnej Ameriky preberajú deti klanové meno alebo totem svojej matky – takže ak tá patrí do klanu Medveďov, jej syn bude Medveď, a v súlade s tým si nesmie vziať dievča z klanu Medveďov, ale z klanu Jeleňov alebo Bizónov. Takéto zákony sa nachádzajú aj u vyšších národov, ktoré uznávajú nástupníctvo v mužskej línii. Napríklad v Indii si brahman nemôže vziať ženu, ktorej klanové meno (jej „kravia značka“, ako vravia) je rovnaké ako jeho – ani Číňan si nesmie vziať manželku s rovnakým priezviskom. Hoci rodinné a kmeňové pravidlá divoškého a barbarkého sveta sú príliš zložité, aby sme ich tu prebrali v ich úplnosti, majú určité zaujímavé vlastnosti, ktoré by nemali uniknúť pozornosti. Manželstvo je v raných štádiách spoločnosti civilnou zmluvou. Napríklad u divokých loveckých kmeňov Nikaraguy mládenec, ktorý sa chce oženiť s dievčaťom zabije jeleňa a položí ho spolu s hromadou dreva pred dvere príbytku jej rodičov, a tento symbolický čin je jeho ponukou loviť a robiť to, čo muž robiť má – ak je dar prijatý, manželstvo je uzavreté bez ďalších obradov. U ľudí s vyššou kultúrou sa konajú formálnejšie sľuby a obrady so slávnosťami a zhromaždeniami príbuzných. Vtedy, ako aj pri iných dôležitých životných záležitostiach, zavolajú kňaza, aby poskytol božské požehnanie a posvätenie zväzku. Tam, kde sa deje toto všetko, sa svadba veľmi líši od svadby v hrubých časoch manželstva únosom, ktoré môžeme ešte dnes vidieť u divokých lesných kmeňov v Brazílii, kde bojovníci uskutočňujú nájazdy na vzdialené osady a násilím si privádzajú domov manželky. Staré tradície dobre poznajú tieto praktiky, napríklad u Benjamínovcov, ktorí uniesli dcéry Šilohu, tancujúce počas sviatku, a v slávnom rímskom príbehu o znásilnení Sabiniek, čo je legenda, uvádzajúca v historickej podobe únos manželky, ktorý zostával v rímskych zvyklostiach jedným z obradov. To, že ide o uznávaný a starobylý zvyk sa najjasnejšie ukazuje tým, že sa udržal ako formalita aj vtedy, keď naozaj prevládli jemnejšie mravy. Do takéhoto stavu prešiel u Spartánov, o ktorých Plutarchos vraví, že hoci manželstvo bolo vlastne priateľským pokonaním medzi rodinami, snúbencovi priatelia počas zásnub uniesli nevestu násilím. Počas mnohých generácií bol tento istý starý zvyk

uchovávaný vo Walese, kde snúbenec a jeho priatelia, odetí a ozbrojení ako do vojny, uniesli nevestu – a v Írsku dokonca vrhali oštep na príbuzných nevesty, hoci z takej vzdialenosti, že nikto nebol zranený, iba ak náhodou, ako sa to prihodilo nedávno, keď lord Hoath prišiel o oko, čo prispelo k ukončeniu tohto pozostatku z dávnych čias. Jedným z dôsledkov vzrastu bohatstva vo svete bolo to, že nastúpila prax kupovania si neviest, ako napríklad obchody Zuluov s príbuznými dievčatá, týkajúce sa ceny päť či desať volov. Taký bol zvyk aj u našich barbarských predkov, ako nasvedčuje západosaský zákon - „Ak si muž kúpi manželku...“ atď. Knut neskôr zakázal predávať manželky, avšak manžel mohol niečo dať z vlastnej vôle. Zaujímavým problémom v dejinách práva je, ako sa peniaze, zaplatené ako cena nevesty stali darom pre ňu – akási náhrada tohto druhu sa stala nevyhnutnou, keď sa vdova už nemohla vydať, ako to bolo v hrubšom stave spoločnosti, za brata svojho manžela.

O manželstve sa tu hovorilo v prvom rade, pretože od neho závisí rodina, na ktorej je založené celé spoločenské prádivo. To, čo sme povedali o hrubšom druhu rodinného zväzku medzi divochmi a barbarmi ukazuje, že sa od nich nedá očakávať dokonalosť usporiadaných domácností, ktorým civilizovaná spoločnosť tak veľmi vd'áci za svoje bohatstvo a prosperitu. No aj medzi tými najhrubšími ľudskými klanmi, pokiaľ nie sú postihnuté nerest'ou či biedou a rozkladom, je známy a žitý štandard rodinnej morálky. Ich zvyky, posudzované podľa našich predstáv, sú tvrdé a drsné, avšak rodinné puto sympatie a spoločného záujmu je už nadviazané a základy morálnej povinnosti sú už položené, v materinskej trpezlivej nežnosti, v otcovskom zúfalom úsilí brániť dom, ich každodennej starostlivosti o malé deti, príchylnosti bratov a sestier a všeobecnej vzájomnej ohľaduplnosti, pomoci a dôvery. To sa rozširuje z rodiny na širší okruh. Prirodzený spôsob, ktorým sa vytvára kmeň postupuje od rodiny alebo skupiny, ktorá časom rastie a rozdeľuje sa na viaceré domácnosti, vzájomne sa uznávajúce ako spríbuznené, a táto príbuznosť je natoľko pociťovaná ako spojivo celého kmeňa, že dokonca aj pri miešaní kmeňov sa často vymyslí spoločný predok, aby nastalo imaginárne jednotiace puto. Takže *spríbuznenosť* a *spriaznenosť* sa spájajú – dva svety, ktorých vzájomná závislosť vyjadruje najšťastnejším spôsobom jeden z hlavných princípov sociálneho života.

Jedným z poučení, ktoré sa dajú získať zo života divokých kmeňov je to, ako môže spoločnosť fungovať bez policajtov, udržiavajúcich poriadok. Je zrejmé, že ani tí najnižší ľudia nemôžu žiť úplne podľa toho, čo Nemci nazývajú „Faust-recht“ alebo „pästné právo“. Silný divoch nevpadne do obydlia svojho slabšieho suseda a neprivlastní si jeho majetok, vyženúc majiteľa do lesa a vrhnúc za ním oštep s kamenným hrotom. Bez akejsi kontroly, ktorá nie je len právom silnejšieho by sa kmeň rozpadol v priebehu týždňa, no v skutočnosti divoké kmene pretrvávajú celé veky. Za priaznivých okolností, pokiaľ jedlo nie je príliš vzácne a

vojna príliš ťaživá, život nižších barbarských rás môže byť svojím hrubým spôsobom dobrý a šťastný. Na západoindických ostrovoch, na ktorých ako na prvých pristál Kolumbus žili kmene, ktoré boli nazvané najpriateľskejšími a najohľadupľnejšími z celej ľudskej rasy. Cestovateľ Schomburgk, ktorý poznal každodenný život bojovných Karibov načrtol raju podobný obraz ich spôsobov, ktoré neboli skazené nerestami bielych mužov – videl medzi nimi mier a pohodu a jednoduchú rodinnú príchylnosť, neskalené priateľstvo a vďačnosť, ktorá sa nevyjadrovala hlučnými slovami. Vrazil, že civilizovaný svet by ich nemal učiť morálku, pretože aj keď o nej nehovorí, žijú v nej. Na druhej strane sveta v Novej Guinei holandský prieskumník Kops podáva takmer rovnaké správy o Papuáncoch z Dory, ktorí žijú v domoch na pylónoch na vode ako starodávni jazerní ľudia zo Švajčiarska – hovorí o ich jemných spôsoboch, náchylnosti k právu a spravodlivosti, silných morálnych princípoch, úcte k starším a láske k deťom, živote bez zamykania ich príbytkov: krádež je u nich totiž považovaná za ťažký zločin a vyskytuje sa zriedkavo. U divých nehindských kmeňov Indie anglickí úradníci často so začudovaním rozprávali o láskavosti a ohľadupľnosti divých ľudí z hôr a džungle a o ich veľkej čestnosti pri hovorení i konaní. Napríklad Walter Elliot spomína nízky chudobný kmeň z južnej Indie, ktorý zamestnávajú farmári pri strážení svojich polí dobre vediac, že budú radšej hladovať, ako by mali ukradnúť čo i len zrnko, ktoré majú na starosť – a sú takí pravdovravní, že ich slovo je vo vážnosti dokonca u ich bohatších susedov, ktorí často vravia „Kurubar vždy hovorí pravdu“. Samozrejme, takéto správy o Kariboch a Papuáncoch ich ukazujú z priateľskej stránky, kým tí, ktorí s nimi bojovali ich nazývajú obludami zúrivosti a zrady. Avšak krutosť a zápalitosť vo vojne sa im zdá byť správna a chvályhodná – a tu máme do činenia s ich pokojným domácim životom. Je zrejmé, že nízki barbari môžu žiť sami od seba podľa vysokého morálneho štandardu a to je veľmi zaujímavé, pretože to ukazuje niečo, čo by sa dalo nazvať prirodzenou morálnosťou. U nich náboženstvo, týkajúce sa najmä zmierlivých duší predkov a duchov prírody nemá taký silný morálny vplyv, aký vyказuje u vyšších národov – ich správanie k svojim súkmeňovcom je teda menej ovplyvnené božským príkazom alebo strachom z božského trestu. Má to skôr do činenia s ich životom, či už prosperujúcim alebo biednym. Keď potreby alebo biedy vojny zvrátia ich blahobyť, stanú sa (tak ako aj lepší od nich) surovšími a sebeckejšími vo svojich spôsoboch a morálne zvyky sú vždy nízke u biednych tlúp divochoch, ktorých každodenný boj o existenciu je príliš drsný na to, aby sa darilo jemnejším pocitom. A okrem toho, hlavným rozdielom medzi nízkymi a vyššími rasami ľudí je to, že myšlienkovy nedostatočne vybavený barbar nemá dostatočnú silu myslenia, aby dospel k najlepšiemu morálnemu štandardu civilizovaného človeka. Divoký človek z lesa, zabúdajúci na včerajšok a nestarajúci sa o

zajtrašok, hojdajúci sa vo svojej sieti, keď sú jeho potreby uspokojené, nepotrebuje mať toľko spomienok a predvídania, ktoré odvíjajú pred našimi myšliami panorámu nášho vlastného minulého a budúceho života a dokonca nás myšlienkovo premiestňujú na miesta našich súkmeňovcov, takže dokážeme zdieľať ich radosti a strasti. Mnohé zo zlých činov vo svete pochádzajú z nedostatku predstavivosti. Keby opilec mohol pred sebou vidieť biedu nasledujúceho roku s takou živosťou ako súčasnú túžbu, dokázal by ju prekonať. Často v najhorúcejšom zúrivom hneve človek spustil svoj meč, keď jeho myšľou preblesol prorocký obraz ženy, plačúcej nad skrvavenou mŕtvolou. Nižšie rasy ľudí majú taký nedostatok predvídania a odporovania vášni a pokušeniu, že morálna rovnováha kmeňa sa ľahko naruší a potom sú suroví a chtiví krutosti kvôli nedostatku chápavej sympatie voči utrpeniu iných, tak ako sú deti kruté voči zvieratám, keďže nie sú schopné predstaviť si, čo tie stvorenia cítia. To, čo vieme o divošskom živote nás chráni pred upadnutím do fantázií filozofov minulého storočia, ktorí vyzdvihli „vznešeného divoča“ ako skutočný vzor cnosti, ktorý majú civilizované národy napodobniť. Lenže je jasnou skutočnosťou, že zákony cnosti a šťastia sa dajú nájsť a pôsobia v jednoduchých podobách u kmeňov, ktoré vyrábajú nástroje z okresaných kameňov a šúchajú drievkami, aby rozložili oheň. Ich život v najlepšej podobe ukazuje s nezvyčajnou jasnosťou veľký princíp morálnej vedy, že morálka a šťastie patria spolu – teda že vlastne morálka je metódou šťastia.

Nemožno predpokladať, že v nejakom stave civilizácie závisí správanie človeka úplne na jeho vlastnom morálnom zmysle pre správne a nesprávne. Kontrolné sily spoločnosti pôsobia dokonca aj medzi divochmi, ibaže v rudimentárnejších podobách ako medzi nami. Verejná mienka je už veľkou silou a spôsob, akým pôsobí je obzvlášť pozoruhodný. Hoci jednotlivý človek je priveľmi náchylný sledovať svoj vlastný osobný záujem a prospech svojich najbližších priateľov, tieto súkromné motívy idú stranou, keď sa zoskupia viaceré mysle a verejná mierka so širším sebecťvom zavedie verejné dobro, nabádajúc jednotlivca ponechať stranou svoje súkromné želania a vzdať sa svojho vlastníctva či dokonca svojho života pre spoločné dobro. Zhromaždený kmeň môže svojim pohrdaním rozdrviť lakomca alebo neprajníka alebo poskytnúť odmenu slávy, kvôli ktorej bude človek s vyšším duchom riskovať bohatstvo a život. Cestovatelia zaznamenali, že ženy, nech už sú akokoľvek utláčané, dokážu presadiť svoj vplyv a veľa bojovníkov, ktorých zradilo srdce tvárou v tvár nepriateľovi prestalo utekať, keď si pomyslelo na výsmech dievčat, keby sa priplichtili do osady bezpeční, no zbavení cti. Tento tlak verejnej mienky núti ľudí konať v súlade so zvykom, ktorý poskytuje pravidlo, čo treba alebo netreba robiť vo väčšine životných záležitostí. Bádateľia v divokých krajoch, nenachádzajúc policajnú mašineriu, na ktorú boli

zvyknutí doma, niekedy unáhle vyvodzovali záver, že divosi si žijú neobmedzene podľa vlastnej slobodnej vôle. Už sme spomenuli, že to je omyl, pretože život v necivilizovanom svete je pri každom pohybe sputnávaný okovami zvyku. Je do veľkej miery zrejmé, že zvyky vznikli kvôli prospechu spoločnosti, či kvôli tomu, čo bolo za prospech spoločnosti považované. Napríklad v divokých krajinách je všeobecne považované za správne poskytovať pohostinstvo všetkým prichodiacim, pretože každý vie, že jedného dňa ho môže aj sám potrebovať. No či už je zvyk veľmi užitočný alebo nie, a dokonca aj vtedy, keď jeho účel už nie je známy, ak už sa raz zaviedol ako zvyk, musí sa dodržiavať. Divosi môžu mať vyklbené prsty, alebo sa podrobovať takým dlhým a prísnyim postom, že mnohí zahynú – no často jediným dôvodom, prečo sa podrobujú takému utrpeniu je, že ide o zvyk ich predkov. V niektorých častiach Austrálie zakazuje zvyk mladým lovcem väčšinu divého vtáctva a najlepšie kúsky zveriny a vyhradzuje ich pre starších mužov. Nepochybne to je do určitej miery v prospech spoločnosti, keďže skúsení starci, ktorí sú zbavení únavy lovu, sú schopní zostať v tábore a vyrábať siete a zbrane, učiť mladých a byť uchovávateľmi múdrosti a ctenými radcami kmeňa. Nič nedokazuje lepšie, ako ďaleko je takáto spoločnosť, dokonca aj medzi týmito divokými ľuďmi púšte, od obyčajnej nadvlády brutálnej sily.

Takže spoločenstvá, hoci aj starobylé a hrubé, vždy majú svoje pravidlá správneho a nesprávneho. No pokiaľ ide o činy, ktoré sú pociťované ako správne alebo nesprávne, antropológ sa musí vyhnúť omylu, ktorý príslovie nazýva „podľa seba súdím teba“. Nemá posudzovať zvyky národov v iných štádiách kultúry podľa svojho moderného štandardu a musí privolať svoje poznanie na pomoc predstavivosti a vidieť inštitúcie tam, kde sú a tam, kde pôsobia. Iba tak sa dá objasniť, že pravidlá dobra a zla, správneho a nesprávneho nie sú rovnaké pre všetkých ľudí a vo všetkých dobách. Ako príklad tohto princípu si všimnime, ako ľudia v rôznych štádiách civilizácie postupujú voči starším. Niektoré z nižších rás venujú mnoho starostlivosti svojim starším ľuďom dokonca aj vtedy, keď upadnú do senility a zaobchádzajú s nimi s takmer jemnou ohľaduplnosťou a napospol sa o nich starajú až do smrti, keď úcta k živému predkovi prejde do jeho uctievania ako ducha predka. No medzi inými kmeňmi sa láskavosť potomkov končí skôr, napríklad medzi tými divými Brazílčanmi, ktorí starých a chorých tresnú kyjakom po hlave a dokonca ich zjedia, či už považujú svoju starostlivosť za príliš zaťažujúcu, alebo či si skutočne myslia to, čo vravia – že je láskavosťou ukončiť život, ktorý sa nemôže tešiť z boja, sviatkov a tanca. Pozrime sa na situáciu kočovných kmeňov. Tlupa sa musí premiestňovať pri hľadaní zveriny a úbohé nemohúce stvorenie nemôže vydržať pochod, lovci a ťažko naložené ženy ho nemôžu niesť – musia ho opustiť. Mnohí cestovatelia sa stretli v púšti s takými srdcovúcimi scénami, ako videl Catlin,

keď sa rozlúčil so starým bielovlasým náčelníkom Punkahov, úplne slepým a vychudnutým na kosť a kožu, krčiacim a trasúcim sa pri niekoľkých horiacich polenách, ukrytým pod byvolou kožou, napnutou na drevených paliciach, pričom jeho jedinou potravou bol dúšok vody a pár poloobhryzených kostí. Tento starý bojovník bol opustený na vlastnú žiadosť, keď sa jeho kmeň vybral na nové lovišťa, presne tak, ako pred dávnymi rokmi on sám opustil svojho vlastného otca, keď sa už na nič nehodil. Keď národ, usadený v poľnohospodárskom stave dosiahol aké-také bohatstvo a pohodlie, nedá sa ospravedlniť nevyhnutnosť zabíjania alebo opustenia starcov. História však ukazuje, ako dlho sa takéto praktiky udržali dokonca aj v Európe, čiastočne vďaka ľudskej náchylnosti ukončiť dlhotrvajúcu biedu, no častejšie vďaka prežívaniu zvyku, zdedeného z tvrdších a hrubších čias. Wendi vo vtedajšej Germánii praktizovali tajný rituál zabíjania starých a chorých, varili ich a jedli tak, ako Hérodotos opisuje rovnaké zvyky u Massagetov. Vo Švédsku sa uchovávali v chrámoch neotesané drevené kyjaky, zvané „rodinné kyjaky“, s ktorými v dávných časoch slávnostne zabíjali starých a beznádejne chorých ich vlastní príbuzní. Je zaujímavé sledovať v starých nemeckých záznamoch zmenu tohto tvrdého starodávneho barbarstva na jemnejšie spôsoby, keď nevládna stará hlava rodiny, rozdeliaca svoj majetok medzi svoje deti, usadne v dobrej opatere na „prípecok“ pri krbe. Jedným zo znakov postupujúcej civilizácie bol rastúci zmysel pre posvätnosť ľudského života, dokonca aj neužitočného a neradostného, a vzhľadom na tento pocit je ukončenie dokonca aj zaťažujúcej a trpiacej existencie, ktoré by naši predkovia vykonali bez výčitiek, považované za hrôzostrašné.

Je tiež potrebné jasne pochopiť, že starodávne pravidlá morálneho správania neboli rovnaké pre všetkých ľudí. Človek poznal svoju povinnosť voči svojmu susedovi, no nie všetci ľudia boli jeho susedmi. To môžeme veľmi jasne vidieť v dejinách ľudských predstáv o vražde a krádeži. Zabitie človeka je podľa zákona všetkých národov považované za zločin, no na druhej strane sa považovalo za určitých podmienok za dovolený alebo chvályhodný čin, najmä pri sebaobrane, vojne, pomste, treste a obeti. Nijaký známy kmeň, akokoľvek zaostalý a divoký, nikdy nedovoľoval, aby sa ľudia mohli navzájom zabíjať, ako len chcú, pretože aj divoká spoločnosť v púšti by sa pri takejto bezzákonnosti zrútila. Takže všetci ľudia uznávajú akýsi zákon „nezabiješ“, no otázka je, ako sa tento zákon aplikuje. Je poučné vidieť, ako pôsobí medzi tými divokými kmeňmi, ktoré si cenia zabíjanie ľudí jednoducho ako dôkaz hodnoty. Napríklad kým mladý siouxsý Indián nezabil svojho človeka, nebolo mu dovolené zastrčiť si pero do svojho účesu a vlastniť meno bojovníka – sotva si našiel manželku, kým „nezískal pero“. Takisto mladý Dajak z Bornea si nemohol nájsť manželku, kým nedoniesol hlavu a to isté platilo pre bojovníka Nagov z Asamu, ktorý musel priniesť lebku alebo skalp a

tým sa kvalifikoval na tetovanie a manželstvo, a niekedy čakal aj roky na toto nepekne manželské povolenie. Trofej nemusela vždy pochádzať od nepriateľa a mohla byť získaná tou najčernejšou zradou, pokiaľ obeť nepochádzala z vrahovho vlastného kmeňa. No Siouxovia považovali vraždu človeka medzi sebou za zločin, s výnimkou krvnej pomsty – a Dajakovia trestali vraždu. Táto situácia v skutočnosti nie je protirečivá – jej vysvetlenie vlastne spočíva v jednom slove „kmeň“. Kmeň určuje svoj zákon, nie podľa abstraktného princípu, že vražda človeka je správna alebo nesprávna, ale podľa svojho vlastného prežitia a uchovania. Ich existencia závisí na udržaní si svojho v smrteľnom zápase so susednými kmeňmi a teda poskytujú sociálnu odmenu dôkazu bojovníkovej hodnoty v boji proti nepriateľovi, hoci v týchto degenerovaných časoch umožňujú splniť túto požiadavku tak, že bojovník prinesie ako svoju trofej hlavu nejakej stareny alebo zúboženého zblúdeného cudzinca. V tomto jednoduchom kontraste medzi svojim vlastným národom a cudzincami dokáže antropológ nájsť vodiacu niť k mysleniu o správnom a nesprávnom, odvíjajúcu sa starodávnymi dejinami a pomaly prechádzajúcu k širšiemu a vznešenejšiemu pohľadu. Starú situáciu dobre vystihuje latinské slovo *hostis*, ktoré pôvodne znamenalo cudzinec a úplne prirodzene prešlo k významu nepriateľ. Nielen zabitie nepriateľa v otvorenej vojne sa považuje za oprávnené, ale starobyľý zákon dospel k doktríne, že zabiť svojho vlastného súkmeňovca a zabiť cudzinca sú zločiny úplne odlišnej povahy, kým zabitie otroka je iba zničením majetku. Dokonca ani dnes kolonizátori prakticky nesúhlasia s tým, že zabitie hnedého alebo čierneho človeka je činom úplne rovnakej povahy ako zabitie bieleho farmára. Myšlienka posvätnosti ľudského života sa však šíri po svete ako princíp, aplikovaný na ľudstvo ako celok.

Dejiny predstavy krádeže a lúpeže postupujú čiastočne rovnako. V nižších civilizáciách nie je zákon „nepokradneš“ neznámy, no uplatňuje sa na súkmeňovcov a na priateľov, nie na cudzincov a nepriateľov. Medzi Ahtsami v Britskej Kolumbii si Sproat všimol, že majetok, zverený Indiánovi v dobrej viere je dokonale bezpečný, no zlodejstvo je aj tak spoločnou nerestou, pokiaľ ide o majetok iných kmeňov alebo bieleho muža. Vraví však, že by nebolo spravodlivé považovať zlodejstvo týchto divochov za rovnako trestuhodné ako naše, pretože oni nemajú morálny alebo sociálny zákon, zakazujúci krádeže u iných kmeňov, spoločne praktizovaný celé generácie. Takže aj keď majú Afričania v rámci hraníc svojho vlastného kmeňa striktné pravidlá vlastníctva, cestovatelia opisujú, ako sa zuluská bojová skupina kradmo priplazí k vzdialenej osade, zmasakruje mužov, ženy a deti a nechá za sebou rozvrátený kraal, planúci do diaľav a vracia sa s jasajúcimi srdcami a lúpežným nákladom. Starobyľý zákon bojovního národa možno pozorovať medzi starovekými Germánmi v Caesarovom slávnom výroku „Lúpeže za hranicami každého kmeňa nie sú

hanbou, ale sú páchané ako prostriedok výcviku mladých a vyradovania lenivých“. Dokonca uprostred modernej civilizácie môže vyhlásenie vojny uvrhnúť spoločnosť späť ku skorším štádiám lúpeží a rabovania. Avšak v mieri sa bezpečnosť majetku, ako aj života usádza vo svete pevnejšie. Zmluvy o vydávaní, pomocou ktorých sú zločinci zbavení svojho starého útočiska a za hranicou a vydávaní spravodlivosti v krajine, v ktorej spáchali svoje zločiny, vyznačuje modernú tendenciu zjednocovať národy do jediného spoločenstva, ktoré uznáva pre všetkých svojich členov vzájomné práva a povinnosti.

Doposiaľ sme sa pozerali na správne a nesprávne ako produkt vlastných morálnych pocitov človeka a verejnej mienky. V každej dobe však boli potrebné silnejšie prostriedky. V súčasnosti sa uznáva ako jedna z oprávnených povinností spoločnosti mať trestné právo na trestanie páchatel'ov pokutou, väznením, bičovaním, ba aj smrťou. Tento systém však vznikol vo svete iba postupne a história môže ukázať hlavné míľniky toho, ako vyrastal z ranej situácie, kedy ešte nejestvovali profesionálni sudcovia ani vykonávatelia, ale bolo právom a povinnosťou každého človeka vziať zákon do vlastných rúk a týmto zákonom bolo to, čo dnes nazývame pomsta. Keď v barbarskom živote zúriva vášeň premôže ovládanie a je zavraždený človek, nastúpi toto pravidlo pomsty. Ako pôsobí ako jedna z veľkých síl spoločnosti môžeme vidieť u Austráľčanov. Ako spomína George Grey vo svojej správe, najsvätejšou povinnosťou domorodca, ktorú môže uskutočniť, je pomstiť smrť svojho najbližšieho príbuzného. Keď túto povinnosť nesplní, staré ženy ho vysmejú, keď nie je ženatý, nijaké dievča s ním neprehovori ani slovo, ak má manželky, tie ho opustia, jeho matka plače a lamentuje, že porodila takého zvrhlého syna, jeho otec s ním zaobchádza pohrdavo a je živým terčom verejného opovrhovania. Čo sa však stane, ak vrah utečie, čo musí byť v takej divokej a riedko obývanej krajine jednoduché? Domorodý zvyk siahne k starej doktríne, že zodpovedná je celá zločincova rodina – takže keď sa zistí, že bol zavraždený človek, a najmä že podozrivý utiekol, jeho príbuzným ide o život, a už sedemročné deti vedia, či sú príbuzní vraha, a ak áno, utekajú sa skryť. Tu vidíme dva princípy, ktoré by mal mať historik práva zreteľne na mysli, keď skúma dejiny práva od jeho najnižších štádií. V primitívnom zákone krvnej pomsty vidí spoločnosť, využívajúcu pre verejný prospech inštinkt pomsty, ktorý má človek spoločný s nižšími zvieratami – a tým, že považuje celú rodinu za zodpovednú za činy jedného z jej členov, verejnosť vykonáva tlak na rodinný vplyv, aby tento vplyv pôsobil na každého jednotlivca ako prostriedok udržania pokoja. Nikto, kto sleduje pôsobenie krvnej pomsty nemôže poprieť jej praktickú rozumnosť a jej úžitok pri obmedzovaní násillia človeka, keď ešte nejestvujú sudcovia a vykonávatelia. Takže medzi všetkými divochmi a barbarmi je krvný pomstiteľ, nech už si myslí, že je akýkoľvek nepatrný vo svojej divokej zúrivosti,

vykonávateľom záchrany svojho ľudu pred páchaním krvavých činov. Nanešťastie je jeho užitočnosť často sprevádzaná nevedomosťou a zmätením, čím sa jeho pomsta obracia proti nevinnému. Títo Austrálčania patria medzi mnohých divochov, ktorým nie je jasné, prečo by mal niekto umrieť inak ako násilnou smrťou, takže to, čo my nazývame prirodzenou smrťou od staroby považujú za účinok magického umenia nejakého nepriateľa, ktorý zranil obeť neviditeľnou zbraňou alebo poslal démonov choroby, aby rozhodali jeho vnútornosti. Takže keď človek zomrie, jeho príbuzní sa pokúšajú zistiť pomocou zarietania, ktorý zlomyseľný čarodejník ho usmrtil a keď sa zamerajú na niekoho ako na tajného nepriateľa, vyhľadajú ho a zabijú - samozrejme potom nastane odveta z druhej strany a strhne sa dedičný svár. To je jedna z veľkých príčin zúrivej nenávisti medzi susediacimi kmeňmi, ktorá udržiava divochov v neprestajnom strachu a obavách.

Keď prechádzame k vyšším úrovňam civilizácie, aj u národov starovekého sveta ešte nachádzame zákon krvnej pomsty, no postupne ho civilizácia mení, až kým ho úplne nevyradí. Napríklad zákon Izraelitov, aj keď ešte dovoľuje krvnú pomstu, ustanovuje mestá azylu, a morálne nevinný previnilec, ktorý zabil nie je na tom rovnako ako divoký vrah. U národov, ktoré nazhromaždili bohatstvo, najmä tam, kde ho merali peniazmi, sa starý zúrivý výkrik pomsty mení na nárok na kompenzáciu. V Arábii dodnes môžeme vidieť staršie a neskoršie štádiá bok po boku – kým potulné beduínske púštne kmene trvajú na krvavých svároch z generácie na generáciu s divokou zúrivosťou, mestskí obyvatelia cítia, že život môže ťažko napredovať s vrahom za každým rohom, takže vezmú si cenu krvi a zanechajú svár. Táto situácia je poučná, pretože sa podobá na situáciu našich raných predkov, keď ešte platilo teutónske právo, že človek sa mohol pomstiť za zranenie, pokiaľ nebol uspokojený. Anglosaské slovo pre toto uspokojenie bolo *wér-gild*, čo pravdepodobne znamenalo „človek-peniaze“, 200 šilingov za slobodného človeka, menej za poddaných, a menej za Walesana ako za Angličana. A tam, kde pravidlom pomsty je život za život, menšie zranenia sa vyplácajú, ako napríklad podľa rímskeho *lex talionis*, alebo „zákona vyrovnania“ – *odplaty*. Toto sa priamo postuluje v židovskom práve, život za život, oko za oko, zub za zub, rana za ranu, úder za úder. V Abesínsku stále platí zákon, podľa ktorého nedávno matka obžalovala mladíka, ktorý náhodou spadol z ovocného stromu na jej malého syna a zabil ho – sudcovia rozhodli, že má právo poslať ďalšieho syna hore na strom, aby skočil na chlapca, ktorý neúmyselne zapríčinil smrť jej syna, čo nezabudla urobiť. Pochopiteľne odveta sa postupne zmenila na peňažnú kompenzáciu, ako v staroanglickom práve, podľa ktorého ak niekto odťal inému ruku či nohu, mal mu zaplatiť polovicu ceny človeka, za palec polovicu ceny ruky a tak ďalej až po 5 šilingov za malíček a 4 pence za necht na malíčku. V našich časoch

spravodlivosť dospela k vyššiemu štádiu a štát prebral na seba povinnosť trestať vážne úmyselné zranenie svojich občanov. Pri čítaní nejakého vražedného príbehu o korzickej „vendette“ sa ťažko ubránime myšlienke, že ide o pozostatok starobylého zákona, zachovaný na tomto divokom hornatom ostrove. Naše trestné právo sa už povznieslo nad takúto súkromnú pomstu, hoci sa dajú ešte rozoznať stopy minulosti, keď počúvame také slová ako „pomsta zákona“ alebo premýšľame, čo znamená právna forma, podľa ktorej je niekto obžalovaný a musí za svoj čin zaplatiť, tak ako sa to dialo v dávnych dobách, keď išlo o pomstu a kompenzáciu. Dnes sa skutočne štát usiluje potrestať zločinca kvôli verejnej spravodlivosti. Krvný pomstiteľ, kedysi strážca verejnej bezpečnosti, by bol dnes sám potrestaný ako zločinec za to, že vzal zákon do vlastných rúk, hoci moralisti za súčasných zmenených podmienok tvrdia, že pomsta je hriešna.

Zákon, hoci tak prospešne nahradil súkromnú pomstu, nerozšíril úplne svoju nadvládu nad rozsiahlymi spormi medzi jednotlivými štátmi. Vzťah súkromnej pomsty k verejnej vojne sa dá dobre sledovať medzi divokými kmeňmi, ktoré obývajú pralesy Brazílie. Keď sa stane vražda v rámci kmeňa, samozrejme medzi dvomi dotknutými rodinami leží pomsta – lenže ak je vrah z iného klanu alebo kmeňa, pomsta sa stáva verejným nebezpečenstvom. Postihnuté spoločenstvo zvolá radu a väčšinou sa rozhodne pre vojnu, ak sa odváži – potom sa koná vojnové zhromaždenie, po ktorom najbližší príbuzní zavraždeného, s telami pomalovanými čiernymi pásmi na znamenie svojej smrteľnej urážky, vyrazia dopredu do boja. Medzi susediacimi kmeňmi vojna vypukne zvyčajne kvôli nejakému sporu alebo prerieknutiu, po ktorom je na jednej alebo na druhej strane niekto zabitý a pomsta za jeho smrť prerastie na krvavý svár a kmeňovú vojnu, ktorá pretrváva celé generácie. Takáto barbarská situácia dlho trvala aj v dejinách Európy. Jestvoval starý germánsky zákon, že každý slobodný muž, ktorý bol zranený na tele, cti alebo majetku sa mohol s pomocou vlastného ľudu pomstiť, pokiaľ nechcel siahnúť k legálnemu obvineniu – to znamená, že mal právo na súkromnú vojnu. Bodom obratu v anglických dejinách bolo vydanie zákona kráľa Edmunda, ktorý obmedzoval tieto „neoprávnené boje“, no tie neboli zastavené odrazu, najmä nie v Northumberlande, a dobre vieme, aké to bolo až do modernej doby s jednotlivými klanmi na divokých škótskych vysočinách. Dlho potom, čo prestali slobodní muži bojovať so svojimi susedmi trvali ešte šľachtici na svojom starom práve. A to až do doby Eduarda IV. Lord Berkeley a jeho pomocníci bojovali v bitke s lordom Lislom a Nibleyom Greenom v Gloucestershire. Lord Lisle bol zabitý a nakoniec sa lord Berkeley vykúpil zaplatením jeho vdove. Freeman, ktorý vo svojej knihe *Comparative Politics* spomína tento kuriózný incident dejín 15. storočia, ho považuje za posledný anglický prípad tak súkromnej vojny, ako aj vyplatenia wér-gild.

Anglické právo, ktoré zakazuje vedenie súkromnej vojny predstavuje jeden z najväčších medzníkov v národnom pokroku. Štát v súčasnosti nahradil spravodlivosťou súdnych dvorov barbarských vykonávateľov súkromnej pomsty a súkromnej vojny. Avšak jednotlivé štáty stále ešte bojujú vo svojich sporoch pomocou verejnej vojny, ktorá sa stáva v širšom meradle tým, čím boli smrteľné sváry medzi jednotlivými klanmi.

Prejdime teraz k poslednej téme tejto knihy, k dejinám vládnutia. Politické usporiadania civilizovaných národov sú zložité a ich výskum je uľahčený pozorovaním ich jednoduchých podôb, ktoré sa dajú nájsť v divošskom barbarskom živote. Základom spoločnosti, ako sme už videli, je samospráva každej rodiny. Jej autorita je najlepšie stelesnená v hlave domácnosti – napríklad medzi nižšími barbarskými kmeňmi v brazílskych pralesoch si môže otec robiť s manželkami a deťmi čo len chce, dokonca aj predať ich ako otrokov a susedia nemajú nijaké právo alebo chuť zasiahnuť. Dokonca aj to, čo dnešné civilizované národy považujú za samozrejmé – že každá ľudská bytosť, ktorá príde na svet, má právo žiť – je sotva uznávané nižšími rasami. V takom ťažkom živote, aký vedú Austrálčania a mnohí iní divosi, sú novorodenci často pohodení, pretože rodičia už majú práve toľko úst, koľko môžu užiť. Medzi takýmito kmeňmi to pochádza skôr z tvrdosti života ako z tvrdosti srdca, čo môžeme často vidieť, keď rodičia prejdú ohňom a vodou, aby zachránili dieťa, o ktorom pár týždňov predtým pochybovali, či bude žiť alebo umrie. Dokonca aj tam, kde boj o život nie je taký prísny, zostáva hrozný zvyk zabíjania detí bežný. Nič jasnejšie neukazuje, že európske národy vzišli z barbarského štádia ako zákon, ktorý mal staroveký Rím spoločný s našimi teutónskymi predkami a podľa ktorého bolo vecou otca rodiny povedať, či bude novorodenec zachovaný alebo odvrhnutý. Keď sa dieťa raz stalo členom domácnosti, malo pevnejšiu životnú istotu – a keď mladý barbar dorástol natoľko, aby sa stal bojovníkom a stal sa sám hlavou novej domácnosti, zvyčajne bol slobodným človekom. Avšak najstaršie rímske zákony ukazujú, že hlava rodiny vládla s prísnosťou, ktorú si naše moderné mysle len ťažko dokážu predstaviť, pretože otec mohol ušetriť alebo dať zabiť svojich dorastajúcich synov, oženiť ich alebo ich rozviesť, a dokonca predať ich. S pokrokom civilizácie v Ríme ako aj inde si synovia postupne vydobyli svoje osobné i vlastnícke práva – a keď porovnáваме starodávny život s našim vidíme, ako kresťanstvo, zamerané nie na rodinné práva, ale na jednotlivé duše, smerovalo k osobnej slobode. Aj so všetkým vzrastom individuálnej slobody v modernom živote zostali najlepšie črty rodinného despotizmu pri sile – deti sú vychovávané pre svoje budúce povinnosti pod rodičovskou autoritou a zákon je veľmi opatrný pri poskytovaní osobných práv dieťaťu proti rodičovi, inak by oslabil cement, ktorý drží spoločnosť pohromade. Keďže však rodina prestala byť takým

dokonalým malým kráľovstvom pre seba, jednotlivec sa stal zodpovedným za svoje vlastné činy. Videli sme, ako sa v hrubej spoločnosti rodina postihnutého, keď je spáchaný zločin, pomstila rodine páchatela. Moderné idey spravodlivosti nás môžu naučiť, že to je nesprávne, že je to trestanie nevinného za činy vinného. Ale v nižšom barbarskom živote je to prakticky najlepší spôsob, ako udržať poriadok a tým, ktorí v ňom žijú, sa to zdá byť správne a prirodzené, takže keď u Austráľčanov jeden člen rodiny spácha vraždu, považujú za samozrejmé, že ostatní členovia sú vinní tiež. Táto myšlienka vôbec nie je príznačná len pre divochov, antropológ sa s ňou stretne aj v zákonoch starovekých národov ako boli Gréci a Rimania. Tu stačí spomenúť pozoruhodnú pasáž z hebrejského zákona, ktorá jasne vyjadruje, aký bol starodávny princíp a reformuje ho s vysokým právnym vedomím: „Otcovia nebudú vystavení smrti za deti, ani deti nebudú vystavené smrti za otcov – každý bude vystavený smrti iba za svoje vlastné hriechy“ (Deut. xxiv, 16).

Na tomto mieste sa tento náčrt antropológie môže uzavrieť. Preskúmanie ľudskej doby na Zemi, jeho telesnej štruktúry a variantov rasy a jazyka nás priviedlo k skúmaniu jeho intelektuálnych a sociálnych dejín. V jeho mnohotvárnom živote môžeme jasne rozoznať vývin, ktorý napriek dlhým dobám stagnácie a častým úpadkom celkovo pripravil modernému človeku oveľa vyšší a šťastnejší údol ako jeho hrubým predkom. Počas tohto vývinu predošlé kapitoly ukázali rozdiel medzi nízkymi a vysokými národmi, takže zostáva predostrieť čitateľovi iba praktické poučenie z príbehu civilizácie. Je pravda, že pokrok nastáva aj medzi divokými, aj medzi civilizovanými národmi, ale nie za rovnakých podmienok. Divoch vôbec neprechádza životom so zámerom zhromaždiť viac poznania a ustanoviť lepšie zákony ako jeho otcovia. Naopak, má sklon považovať svojich predkov za tých, ktorí mu odovzdali dokonalosť múdrosti, ktorú by bolo neúčtivé čo i len najmenej zmeniť. Medzi nižšími rasami je tvrdošíjny odpor aj k tým najžiadanejším reformám a pokrok môže vnútiť svoj spôsob iba pomaly a s ťažkosťami, ktoré si my v tomto storočí môžeme len ťažko predstaviť. Ak sa dívame na situáciu divokého človeka, môžeme vidieť, že jeho averzia voči zmene nie je vždy nerozumná a často môže pochádzať zo skutočného správneho inštinktu. Svojou nevedomosťou o každom inom živote okrem vlastného by sa mohol unáhylene odpútať od starého vyskúšaného spoločenského mechanizmu, ponoriť sa do revolučnej zmeny, ktorá by mohla zničiť súčasné dobro bez jeho nahradenia niečím lepším. Keď sa skúsenosti starovekých ľudí rozšírili, mohli uzrieť svoj spôsob, ako zrýchliť pokroky v kultúre. Avšak my, moderní civilizovaní ľudia máme už tie rozsiahle poznatky, ktoré hrubému staroveku chýbali. Sme oboznámení s udalosťami a ich dôsledkami na celom širom svete a sme schopní nasmerovať svoj vlastný kurz k zlepšeniu s väčšou dôverou. Jedným slovom, ľudstvo

prechádza z doby nevedomého do doby vedomého pokroku. Čitateľom, ktorí došli až potiaľto, netreba mnohými slovami vravieť, akými faktami sa ich mysle majú zaoberať – netreba im vravieť, že skúmanie človeka a civilizácie nie je len záležitosťou vedeckého záujmu, ale stáva sa bezprostredne praktickou životnou záležitosťou. Máme v ňom prostriedky pochopenia svojich vlastných životov a nášho miesta vo svete, iste vágne a nedokonale, ale každopádne jasnejšie ako ktorákoľvek predošlá generácia. Poznanie priebehu života človeka od vzdialenej minulosti až po súčasnosť nám nielen pomôže predvídať budúcnosť, ale môže nás viesť v našej povinnosti zanechať svet lepším, ako sme ho našli.